

INTERTEXTUALITATE, CITAT ȘI PLAGIAT

dr. Elena UNGUREANU,
cercetător științific superior,
Institutul de Dezvoltare a Societății
Informaționale

În procesul de globalizare a științei, cercetătorii se confruntă cu numeroase probleme de ordin teoretic, aplicativ, didactic sau etic. Una din problemele majore în știință o constituie evaluarea cantitativă și mai ales calitativă a științei. În căutarea unui instrument adecvat de măsurare a științei, numeroși specialiști din lumea întreagă se pronunță pro sau contra creării unor instrumente capabile să măsoare producția științifică în contextul globalizării științei (a se vedea, de exemplu, [1]). Este un imperativ, pentru că schimbările în sfera științei și tehnologiilor se produc cu o viteză greu de imaginat, așa cum constată cu o oarecare doză de umor un reputat specialist în știință și bibliometrie – Tibor Braun: „Datorită faptului că viteza menționată nu este greu de prevăzut, oricum, aproximativ la ora 7, pe data de 16 iulie 2018, nu va scăpa nimic de pe globul nostru de la globalizare. Totul fiind globalizat în jur, va mai rămâne doar un pas de făcut, acesta fiind globalizarea globalizării” [2, p. 36].

Pentru Republica Moldova care, geografic, se află în spațiul Uniunii Europene și, prin urmare, face parte (să sperăm că într-un viitor nu prea îndepărtat se va include realmente) din efectivul uneia dintre cele trei mari puteri (SUA, Japonia și UE) care „mișcă știința înainte”, problema s-a pus într-un mod tranșant, în special după adoptarea Codului cu privire la știință și inovare. Pentru ca știința în spațiul RM să nu rămână una de importanță locală, ca aceasta să se regăsească nu doar în contextul european, ci să tindă tot mai mult spre extindere globală, se cere imperios crearea unui sistem bibliometric electronic de măsurat științele care să fie performant, deschis, flexibil, scalabil, suficient de tolerant la defectări și cu o bună conectivitate între utilizatori și resurse [a se vedea, în acest sens, referința 3 din prezentul număr]. Acest sistem va contribui la creșterea calității cercetărilor printr-un acces mai bun al cercetătorilor la informație, prin verificarea unor standarde de publicare, recenzare etc. Un asemenea instrument ar putea fi utilizat, între alte funcții, și la identificarea cazurilor de plagiat, care nu sunt deloc o excepție nici în mediul academic. Copiajul a reprezentat dintotdeauna o problemă spinoasă atât în învățământ, cât și în cercetare. Într-o epocă care debordează de informație, oferită prioritar prin intermediul Internetului, importanța regulilor elementare de citare a rămas aceeași. “Atenție, ghilimelele se închid!” ar trebui să fie

regula de bază în textul științific. Citatul științific însă diferă de citatul literar, altfel spus, cel utilizat în literatura artistică, ambele constituind forme distincte de intertextualitate (despre ele ceva mai jos). Este adevărat că anume Internetul a favorizat dezvoltarea plagiatului, dar tot el trebuie să ne pună la îndemână mijlocul prin care să-l depistăm.

În paranteze, vom menționa că e important să se facă o distincție clară între domeniul științelor exacte (reale, ale pământului) și științele umanistice (umanioare, ale omului). Se va reține, în acest context că „umanioare” este numită totalitatea studiilor clasice considerate ca bază a culturii unui om. Reputatul lingvist Eugeniu Coșeriu afirma că: „Limbajul, arta, religia și mitul, știința și filosofia – sunt forme a ceea ce numim **cultură**, în măsura în care aceste forme sunt realizate în istorie, ca produse ale activității creatoare a omului. Activitatea creatoare ea însăși este o activitate liberă, în sensul tot filosofic al cuvântului *liber*, adică o activitate al cărei obiect este infinit” [4, p.173]. „Toate lucrurile omenirii, și toți gânditorii omenirii, și toți poeții omenirii, și toți oamenii de știință ai omenirii sunt și ai noștri într-un fel, chiar mai ai noștri decât cei ai noștri în particular, tocmai fiindcă sunt și ai altora; cu ei ne lărgim orizontul istoric, ieșind dintr-o mărginire, dintr-un orizont cultural închis; nu ne confundăm, ci ne unim cu toată omenirea” ([idem, p. 176]. Așadar, știința cu cât este mai universală, cu atât este mai a noastră.

Mediul on-line a generat un neologism care denumesc foarte bine o regulă fundamentală a citării pe Internet sau pe net – **netichetă** [a se vedea 5]. Că toată lumea a devenit dependentă de informația oferită de Internet (dar care nu întotdeauna este și corectă) ne-o demonstrează și faptul divers când ziare din întreaga lume au preluat citate false de pe Wikipedia. În sfera cercetării și inovării oamenii de știință se disting prin cea mai diversă pregătire profesională (marcată prin grade științifice), la fel ca și producția finită materializată inclusiv sub formă de **text științific** (teză, monografie, articol științific etc.). Citatul științific la care se recurge în permanență este una din pârgurile fundamentale ale unui studiu elaborat în continuarea altor studii.

În cercetările socio-umane se utilizează un termen foarte în vogă la ora actuală – **intertextualitate**. Termenul a apărut relativ nu demult – în 1966, fiind lansat de Julia Kristeva în raportul despre creația lui M.M. Bahtin (reputat filolog rus), publicat un an mai târziu în articolul „Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman” în revista *Critique*, nr. 239, aprilie 1967. Cu sprijinul autorității lui Roland Barthes (un alt mare om de cultură francez), teoria în cauză a obținut dreptul de „încetățenire” și, intrând în circuitul științific mondial, s-a transformat în una dintre cele mai prolifice teorii în știința filologică (și cea umanistică în general), completată și dezvoltată și de teoria dialogismului bahtinian.

Specialiști notorii ai momentului consideră că **orice text** reprezintă un **intertext**. După Roland Barthes, „Text înseamnă *țesătură*; dar câtă vreme până aici s-a luat mereu această țesătură drept un produs, un vâl gata făcut, îndărătul căruia se așine, mai mult sau mai puțin ascuns, sensul (adevărul), noi accentuăm acum, în țesătură, ideea generativă că textul *se face*, se lucrează printr-o întrețesere perpetuă; pierdut în această țesătură – această textură – subiectul se desface în ea, ca un păianjen care s-ar dizolva pe sine în secrețiile constructive ale pânzei sale” [6, p. 55]. Acest citat nu este, cum pare la prima lectură, unul metaforic – este unul esențial în științele limbajului și literaturii. Mai nou, problematica intertextului și a intertextualității, considerată obiectul de studiu al științelor socioumane, este la fel de importantă și pentru științele care țin de domeniul tehnologiilor informaționale și comunicațiilor (TIC), datorită dezvoltării furtunoase a Internetului

ca mașinărie care înregistrează totul – prin intermediul textului, bineînțeles. Vom reține doar că interferența celor două noțiuni – intertextualitate și plagiat – a generat discuții aprinse inclusiv în rândul specialiștilor, al criticilor literari, aceștia neezitând să califice anumite specii literare că s-ar afla la limita dintre plagiat și originalitate (parodia, pastișa, palimpsestul, aluzia, citatul, referința, motoul etc.). În domeniul filologiei, problema rămâne deschisă discuțiilor. În alte domenii, mai cu seamă al științelor reale, acest aspect este mult mai tranșant, inclusiv sub raportul evaluării (a se vedea, bunăoară, [7]): „Spre deosebire de științele experimentale, caracterizate prin sinergism (rezultatele unui experiment trebuie să conțină o valoare adăugată, care să fie folosită în alte experimente), studiile umaniste sunt opere de autor, citabile, dar rareori pretate la dezvoltare de către alți cercetători ai domeniului. Spre deosebire de cercetarea fundamentală din științele naturii, care se bazează pe „informația secundară” acumulată în literatura unui domeniu, cercetarea din disciplinele umanistice lucrează cu surse primare de informare (arhive, opere literare sau artistice etc.). În disciplinele umanistice, produsul cercetării este mai puțin susceptibil de uzura morală a rezultatelor teoretice sau experimentale din științele exacte, solicită un timp mai mare de elaborare (uneori ani) și – mult mai frecvent decât în științele experimentale – se concretizează sub formă de volum”.

Una din formele intertextualității se consideră a fi **citatul**, de care vorbeam mai sus. Aceste forme de „trimitere la alte texte” se fac deliberat, în cunoștință de cauză, în scopuri de cercetare (în cazul științei) sau estetice (în cazul literaturii artistice). „Înrudit” cu acestea, **plagiatul** însă înseamnă furt (integral sau parțial), „ne-trimitere la alte texte”, fie că se referă la o operă literară, artistică sau științifică semnată de altcineva, dar prezentată drept creație personală. Pentru cazurile răsunătoare din literatura română, de exemplu, a se vedea cartea „Plagiatul la români” [8], dar și excelenta recenzie la aceasta făcută de Mircea V. Ciobanu [a se vedea 9].

Astăzi, în condițiile globalizării informației, odată cu postarea textelor de autor pe Internet, care permit transparența cercetării, datorită dezvoltării tehnologiilor informaționale, identificarea plagiatului este posibilă, cum s-ar spune, în doi timpi și trei mișcări. Dacă în sistemul învățământului de toate gradele problema copiatului (care este și ea o formă de plagiat) a devenit una din cele mai durute (a se accesa, de exemplu, site-urile recomandate în articolul semnat de Pierre Morel [10]), în sfera cercetării și inovării problema în cauză se află, oarecum, sub control, în acest scop existând anumite mecanisme care, teoretic, sunt menite să supravegheze situația. Cu toate acestea, cazurile de plagiat nu sunt o raritate, multe dintre ele nu au fost și nu vor fi descoperite niciodată. Deși plagiatul este ușor de identificat, procedura se practică de la caz la caz. La ora actuală în republică nu există un sistem elaborat care ar avea în obiectiv și asemenea preocupări, deloc de neglijat în sfera științei și inovării. Un instrument care ar putea include, pe lângă multiple alte utilizări, și verificarea plagiatului, ar putea fi Instrumentul Bibliometric Național (IBN) – o platformă pentru crearea bibliotecilor electronice ale viitorului în RM. În cadrul Institutului de Dezvoltare a Societății Informaționale (IDSI) actualmente se lucrează la elaborarea unui instrument bibliometric de nivel național, al cărui scop principal constă în monitorizarea producției științifice din RM, constituind totodată o bază de date veridice pentru luarea deciziilor în domeniu. Instrumentul Bibliometric Național va putea genera în mod automat numărul de publicații într-un interval de timp la nivel național, pe domenii și organizații științifice, ale oricărui cercetător

științific, numărul de publicații cu coautori din străinătate, la fel pentru diferite entități, numărul de citări și mulți alți indicatori. Aceste date vor putea fi utilizate, în primul rând, la diferite evaluări: a personalului de cercetare, a revistelor științifice, la evaluarea și acreditarea instituțiilor științifice, inclusiv la monitorizarea organizațiilor deja acreditate, în procesul de acordare a gradelor științifice și științifico-didactice, la evaluarea proiectelor și programelor în sfera științei și inovării, inclusiv la selectarea experților independenți și la expertiza cantitativă automată etc.

După o anumită perioadă de timp, după ce în IBN vor fi incluse și publicațiile de peste hotare, cel mai așteptat rezultat final al acestui proiect de monitorizare a producției științifice ar trebui să rezide în eficientizarea utilizării resurselor umane și materiale în procesul de management al sistemului național al științei și inovării. Spre exemplu, vor fi economisite timpul și resursele pentru alcătuirea listei publicațiilor științifice anuale, pentru calcularea indicatorilor sintetici ce țin de programele de stat din sfera științei și inovării etc., toate acestea putând fi generate de programul elaborat. În fine, un asemenea instrument va permite, pe lângă evaluarea cantitativă a producției științifice propriu-zise, efectuarea automată, probată cu înregistrări actualizate în permanență, a mai multor topuri, cum ar fi: Topul cercetătorilor pe domenii; Topul monografiilor, articolelor, publicațiilor; Topul revistelor; Topul citărilor, referințelor; Topul subiectelor, descoperirilor; Topul accesărilor unui anumit subiect în Internet etc.

Cum spunem, IBN nu se ocupă, în primă fază, de evaluarea calității științei, ci de evaluarea cantitativă a acesteia. Fiind parte integrantă a Sistemului Informațional „Potențialul științific al RM”, conturul „Rezultate științifice – Lucrări publicate” trebuie să asigure **evidența**:

a) lucrărilor publicate (monografiile, manuale, materialele metodico-didactice, dicționare, articole în reviste naționale/internaționale recenzate/nerecenzate, culegeri de documente și culegeri tematice, teze și materiale publicate ale comunicărilor științifice prezentate la congrese, simpozioane, conferințe științifice naționale și internaționale etc.), inclusiv în formă electronică;

b) citărilor lucrărilor publicate;

c) revistelor științifice (a se vedea [11]).

Pentru început, ca să se poată opera cu o definiție acceptabilă a persoanei angajate în sfera cercetării-dezvoltării, recomandăm ca în Codul cu privire la știință și inovare [12] să fie modificată explicația care se cuprinde în Articolul 36. Cercetător științific: „**Cercetător științific** – persoană cu studii superioare care aplică cu profesionalism în activitățile din sfera științei și inovării calificarea, abilitățile și cunoștințele în domeniul științific respectiv”. Din această definiție lipsește un element primordial – **produsul final al cercetării**, de aceea considerăm potrivită ajustarea acestei definiții la definiția Frascati pentru cercetare (în: *Practică standard propusă pentru studii privind cercetarea și proiectarea experimentală*, Manualul Frascati, OECD, 2002) acceptată la nivel internațional. În consecință, cercetătorii sunt descriși drept: „*Profesioniștii angajați în conceperea sau crearea de noi cunoștințe, produse, procese, metode și sisteme, precum și în managementul proiectelor respective.*” O asemenea definiție ar fi utilă și pentru elaborarea mai adecvată a câmpurilor din Instrumentul Bibliometric Național, mai ales la etapa de evaluare a calității. De asemenea, recomandăm ca în același document să fie definiți și alți termeni, cum sunt: *autor de lucrări publicate, produs științific, publicație științifică, factor de impact, indexul citărilor în știință, instrument bibliometric național, evaluare scientometrică, etica cercetătorului etc.*

Într-un viitor *Cod de etică al cercetătorului*, similar codurilor de etică profesională ale comunității științifice din unele țări avansate, de exemplu, *American Physical Society*, *American Mathematical Society*, *Regulile polemicii civilizate elaborate la Oxford în 1890*, *Bunele maniere în știință: codul etic al Academiei poloneze de știință* (a se vedea, de exemplu, informația din [13]), vor trebui să-și găsească locul și noțiunile de plagiat, citat sau, eventual, intertextualitate.

Într-un alt articol sperăm să putem descrie modalitatea de identificare a plagiatului în lucrarea științifică care va fi înregistrată în IBN, pe măsură ce acesta se va completa progresiv. În scopul dat, vor trebui instruite echipe de specialiști care să poată depista asemenea încălcări ale eticii profesionale, pe de o parte – specialiști de un anumit profil, pe de alta – buni cunoscători ai tehnologiilor informaționale. Operațiile în cauză ar trebui să contribuie la sporirea calității producției științifice, dar și la o mai bună evaluare a acesteia.

Plagiatul este foarte seducător în esența lui, mai cu seamă când se găsește „textul foarte potrivit”. Nu oricine se poate lăuda că n-a fost tentat niciodată în viață să recurgă la „serviciile” lui. Umberto Eco ne învață, într-o excelentă carte pentru cei care vor să-și ia licența (atenție, este o carte absolut indicată pentru specialiștii din științele socioumane, și nu doar pentru aceștia) (a se vedea 14, cap. V.3.2. *Citat, parafrază și plagiat*, p. 177-180), cum să evităm onest plagiatul. Ar fi o practică cel puțin onorabilă pentru anumite categorii de cercetători, iar pentru o anumită etapă este preferabil să se facă o compilație, care nu va fi considerată o fraudă intelectuală. Cunoașterea normelor bibliografice se consideră ceva de la sine înțeles pentru cercetători. Mulți cercetători însă nu numai că nu se conformează rigorilor, dar le sfidează cu bună-știință. Pentru început, recomandăm articolul semnat de Pierre Morel, citat mai sus, dar și sursele electronice care iau în discuție fenomenul plagiarismului (termen generat, de asemenea, de internauți): <http://plagiarism.org/>; <http://plagiarismadvice.org/wp/index.php>; <http://plagiarismadvice.org/>; <http://responsable.unige.ch/index.php> etc.

Fenomenul plagiarismului a luat proporții atât de mari încât la ora actuală se înființează școli, centre sau site-uri care iau în discuție efectele negative și impactul asupra culturii de masă (a se vedea, de exemplu, articolul cu titlul „Copyright-ul și plagiarismul” (<http://romania.indymedia.org/ro/2004/07/275.shtml>) sau „Le plagiat électronique dans les travaux scolaires: Pour une réflexion éthique” (http://www.ethique.gouv.qc.ca/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=60&Itemid=14). Nu ar fi o problemă minoră nici în spațiul academic din Republica Moldova.

Repererele pe care am încercat să le punctăm mai sus nu sunt decât niște reflecții (adunate și ele din alte reflecții, inclusiv, cum s-a văzut, postate pe net). Sperăm ca acestea să sensibilizeze opinia comunității științifice în problema abordată, iar tezele de doctorat în domeniul respectiv încă își așteaptă cercetătorii.

Bibliografie

[1] CANȚER, Valeriu, TOMA, Simion, MINCIUNĂ, Vitalie, MOCANU Liuba. *Evaluarea și acreditarea – instrumente în sporirea eficienței și calității cercetării. Constatări retrospective*. În: *Intellectus*, nr. 1, 2009, p. 91-103

[2] BRAUN, Tibor. *Globalizarea intră în acțiune*// *Biblos*, nr. 7. Information Science and Scientometric Research Unit (ISSRU) Library of the Hungarian Academy of Science, P.O.Box 1002 H-1245 Budapest, <http://www.bcu-iasi.ro/biblos/biblos7/biblos7.html>

- [3] COJOCARU, Igor, CUCIUREANU, Gheorghe, MORARU, Olga. *Instrumentul Bibliometric Național – sistem informatic performant, deschis, flexibil, scalabil*. În: Intellectus, nr. 2, 2010
- [4] COȘERIU, Eugen. *Deontologia culturii*. În: „Prelegeri și conferințe” (1992–1993). Supliment al publicației “Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. XXXIII, 1992–1993, Seria A. Lingvistică. Iași, Institutul de Filologie Română “A. Philippide”, p. 173-180
- [5] *Copiatul, regulile de netiquetă și globalizarea informației pe Web* <http://roinfoods.blogspot.com/2009/05/copiatul-pe-web-vs-reguli-de-netiqueta.html> (vizitat martie 2010)
- [6] BARTHES, Roland. *Plăcerea textului. Roland Barthes despre Roland Barthes*. Lecția. Trad. din franceză de Marian Papahagi și Sorina Dănăilă. Chișinău, Ed. Cartier, 2006
- [7] UNGURENAȘU, Cezar. *Umanioarele versus evaluarea academică în sistem Thomson ISI* <http://www.revista22.ro/umanioarele--versus-evaluarea-academica-in-sistem-thomson-isi-2822.html> (vizitat aprilie 2010)
- [8] *Plagiatul la români*, selecție: Pavel Balmuș, prefață: Dan C. Mihăilescu, Editura ARC, 2004, 198 p.
- [9] CIOBANU, Mircea V. *Texte și „texte”*. Sud-Est. Revistă de artă, cultură, civilizație, nr. 1, 2005. http://www.sud-est.md/numere/20050511/article_9/ (vizitat mai 2010)
- [10] MOREL, Pierre. *ULIM împotriva plagiatului*. Intertext. Revistă științifică, nr. 1-2 (9-10), anul 3. http://icfi.ulim.md/ro/publicatii/files/intertext1209/Intertext_1-2_2009.pdf (vizitat mai 2010)
- [11] <http://www.expert.asm.md/ro> (vizitat mai 2010)
- [12] *Codul cu privire la știință și inovare* <http://www.cnaa.md/normative-acts/science-innovation-code/> (vizitat mai 2010)
- [13] FRANGOPOL, Petre. *Mediocritate și excelență. O radiografie a științei și învățământului din România*, Editura Albatros, București, 2005. Vol. 2. http://www.ad-astra.ro/library/books/frangopol_mediocritate_2.pdf (vizitat mai 2010)
- [14] ECO, Umberto. *Cum se face o teză de licență*. În românește de George Popescu. Pontica, 2000, 200 p.

REZUMAT

În articol sunt luate în discuție unele similitudini și diferențe dintre cele trei concepte interdisciplinare: intertextualitatea, citatul (știință și literatură) și plagiatul (copiatul). Globalizarea științei, Internetul și plagiarismul, necesitatea creării unui instrument eficient de identificare a plagiatului – iată doar câteva din aspectele care suscită numeroase discuții în cercurile științifice.

ABSTRACT

The article discusses some similarities and differences between the three interdisciplinary concepts: intertextuality, quotation (scientific and literary) and plagiarism (copying). Globalization of science, Internet and plagiarism, the need to create an effective tool for identifying plagiarism – these are just some of the issues that raise much discussion in scientific circles.

РЕФЕРАТ

В статье обсуждаются некоторые сходства и различия между тремя междисциплинарными понятиями: интертекстуальность, цитата (наука и литература) и плагиат (копирование). Глобализация науки, Интернет и плагиат, необходимость создания эффективного инструмента для выявления плагиата – вот лишь некоторые из вопросов, которые вызывают много дискуссий в научных кругах.